

Kind en politiek

*Een veldonderzoek naar de politieke kennis
en houdingen bij kinderen van twaalf tot veertien jaar.*

door Stefaan STERCK,

Licentiaat in de Politieke en Sociale Wetenschappen.

In *L'univers politique des enfants* benadert de Franse politologe Annick Percheron (1) de politieke socialisatie van kinderen op een heel andere wijze dan haar Amerikaanse collega's. Zij huldigt namelijk een autonomistische visie op de politieke ontwikkeling van het kind. Deze auteur stapt af van het klassieke Durkheimiaanse socialisatieconcept, waarin de samenleving op erg autoritaire wijze haar normen en regels aan de nieuwe leden overdraagt. Steunend op de verworvenheden van de ontwikkelingspsychologie, stelt Percheron het kind centraal. Het kind zelf ontwikkelt zijn identiteit, ook zijn politieke identiteit. Uiteraard ondergaat het daarbij allerlei invloeden. In ieder individu worden die invloeden echter tot een unieke configuratie gekristalliseerd. Het nieuwe lid van de samenleving oefent trouwens zelf ook invloed uit, betekent bron van vernieuwing en verandering. Iedere politieke identiteit ontstaat uit een dialoog met de omgeving en met de anderen (2).

Op de basis van deze theorie heeft Percheron een originele onderzoeksmethode ontwikkeld om de concrete politieke wereld van kinderen te ontdekken, aangepast aan de aard van zowel de onderzoeksbevolking als het onderzoeksobject. Het heeft immers geen nut kinderen dezelfde politieke vragenlijsten — zij het onder vereenvoudigde vorm — als volwassenen voor te leggen. Op die wijze vertekent men al op voorhand het resultaat. Percheron gebruikt twee technieken. Vooreerst vraagt ze de kinderen naast een aantal « politieke » woorden te vermelden of ze

(1) PERCHERON A., *L'univers politique des enfants*, Paris, 1974.

(2) Voor de theoretische fundering van Percheron, zie PERCHERON A., *op. cit.*, blz. 1-39.

houden van hetgeen het woord voorstelt, of ze er niet van houden, of nog, dat ze het woord niet kennen. De keuzemogelijkheid is bewust zeer beperkt gehouden, wat het onmiskenbare voordeel biedt dat de proefpersonen tot een duidelijke stellingname verplicht worden. Bij de tweede techniek wordt de creativiteit van de kinderen daarentegen de vrije loop gelaten. Er wordt hen gevraagd naast een aantal politieke items twee associaties neer te schrijven. Voor *L'univers politique des enfants* heeft Percheron in 1969-1970 bij 343 Parijse kinderen een dergelijke enquête verricht. Haar bedoeling is niet de woordenschat van de scholieren te bestuderen. Er wordt vertrokken van woorden als eenvoudige stimuli om antwoorden uit te lokken. Achteraf worden deze antwoorden gestructureerd om na te gaan hoe het politieke bij het kind leeft.

In maart en april 1981 hebben wij een soortgelijk enquêteformulier voorgelegd aan 372 Vlaamse schoolkinderen uit het eerste en tweede jaar van het secundair onderwijs (3). Daartoe werden drie scholen bezocht, namelijk een college en een atheneum in Brussel en een handelsschool aan de rand van Brussel. Het college is een jongensschool, in stedelijk gebied gelegen, met zowel moderne als klassieke humaniora. Het VSO wordt er op het ogenblik van het onderzoek nog niet toegepast. Dit laatste is wel het geval in het atheneum, een gemengde rijksschool in stedelijk gebied. De handelsschool is een gemengde katholieke school in een gemeente met een eerder plattelands karakter aan de rand van Brussel. Voor meer gegevens aangaande de populatiesamenstelling verwijzen we naar de tabellen I en II. Om diverse redenen gaat het

TABEL I
Overzicht populatiesamenstelling

			%
Schooljaar :	Eerste jaar SO	188	51
	Tweede jaar SO	184	49
Geslacht :	Mannelijk	242	65
	Vrouwelijk	130	35
School :	College	148	40
	Atheneum	125	33
	Handelsschool	99	27
Sociale klasse :	Handelaars, ambachtslui	65	17
	Hoger kader, vrije beroepen	38	10
	Middenkader, ambtenaren, leraars	68	18
	Bedienden, onderwijzers	93	25
	Arbeiders	90	24
	Divers	18	5

(3) Het onderzoek was het onderwerp van een licentiaatsverhandeling : STERCK S., *Kind en politiek. Veldonderzoek naar de politieke kennis en houdingen bij kinderen van 12 tot 14 jaar*, niet gepubliceerde licentiaatsverhandeling KU Leuven, 1982.

hier niet om een representatieve steekproef van de Vlaamse kinderen tussen twaalf en veertien jaar. Zo is er een oververtegenwoordiging van jongens, zijn niet alle studierichtingen aanwezig en is de geografische spreiding onvoldoende.

TABEL II
Onderverdeling school naar sociale klasse

Sociale klasse	College %	Atheneum %	Handels-school %	Totaal %
Handelaars, ambachtslui	18	11	24	17
Hoger kader, vrije beroepen	17	8	1	10
Middenkader, ambtenaren, leraars	25	23	2	18
Bedienden	22	32	18	25
Arbeiders	14	17	47	24

Op het enquêteformulier komt, in overeenstemming met de techniek van Percheron, een woordenschatlijst met 86 « politieke » woorden en een vrije-associatielijst met 10 dito items voor. Naast ieder woord uit de woordenschatlijst kunnen de proefpersonen kiezen uit drie kolommen : *ik hou er niet van, ik hou ervan* of *ik ken het niet*. Voor *geen mening* of *geen antwoord* wordt geen expliciete keuzemogelijkheid voorzien.

In de vrije-associatielijst wordt de kinderen gevraagd naast *vakbond, verkiezingen, volwassen, politie, regering, wet, burgers, links, rechts* en *eerste minister* telkens twee associaties neer te schrijven. De selectie van de woorden bij de twee technieken is in zekere mate arbitrair. Het komt er vooral op aan dat een aantal types van woordenschat vertegenwoordigd zijn. Voor een eerste verwerking van de resultaten worden de items trouwens gehergroepeerd naar die verschillende types toe. We onderscheiden de vocabulariumgroepen : *fundamentele waarden en nationale symbolen, politieke mechanismen en instellingen, partijvocabularium, vocabularium van de sociale strijd, buitenlandvocabularium* en *taalstrijd-vocabularium*. In een eerste benadering werken we met de onderzoeksbevolking in haar geheel. Voor ieder item uit de woordenschatlijst berekenen we een kennis- en een waarderingsindex. De kennisindex is het percentage antwoorden *ik ken het niet* ten opzichte van het totaal aantal mogelijke antwoorden. Een hoge indexwaarde duidt dus op een lage graad van kennis. De waarderingsindex is de verhouding tussen het aantal antwoorden *ik hou er niet van* en het totaal van de antwoorden *ik hou er niet van* én *ik hou ervan*, vermenigvuldigd met 100. Een hoge indexwaarde duidt dan op een negatieve beoordeling bij de groep kinderen die het woord in kwestie kennen. Vermits ook deze techniek van Percheron overgenomen wordt, is een eenvoudige vergelijking met haar resultaten mogelijk.

I. Politieke kennis en waardering bij Vlaamse kinderen.

Binnen het bestek van dit artikel kunnen uiteraard niet alle cijfergegevens opgenomen en besproken worden. Bij wijze van voorbeeld nemen we in tabel III de indices voor de groep *partijvocabulary* op, in vergelijking met de overeenkomstige cijfers van Percheron. Voor het overige beperken we ons tot de meest markante bevindingen.

De groep *fundamentele waarden en nationale symbolen* bevat items als *koninkrijk, België, vaderland, vlag, gelijkheid*. De kennis van dit soort vocabulary is zeer groot, zowel bij de Vlaamse als bij de — jongere — Franse kinderen. Deze begrippen worden klaarblijkelijk op jonge leeftijd geïnterioriseerd. Dat nationalistische gevoelens de kinderen niet vreemd zijn, getuigt de positieve waardering voor woorden als *België, vaderland, koning, koninkrijk*. In dit patriotisme worden ze echter overtroefd door hun Franse collega's. Binnen deze vocabularygroep wordt alleen het

TABEL III

Kennis- en waarderingsindices van de items van de groep partijvocabulary, in vergelijking met de overeenkomstige indices bij Percheron

	Vlaamse populatie		Populatie Percheron	
	Kennis-indices	Waarderings-indices	Kennis-indices	Waarderings-indices
Politieke partij	16	88	41	66
Politicus	32	89	29	71
Leider	1	45	43	76
Democratie	38	50	57	51
Gematigd	33	23	44	25
Extremist	77	90	71	94
Kapitalisme	45	73	60	79
CVP	18	69		
Socialisme	46	80	59	
Liberaal	38	84		
Communisme	40	90	40	62
Volksunie	15	72		
Tindemans	9	75		
Van Miert	32	88		
Martens	9	77		
Uiterst-rechts	53	63	63	94
Links	28	59	48	61
Rechts	30	32	48	66
Mitterand			27	80
Waldeck Rochet			45	74
Pompidou			15	66
De Gaulle			9	52
Le centre			67	51
Totaal groep	31	69	45	66

Bron gegevens Percheron: PERCHERON A., *L'univers politique des enfants*, Paris, 1974, blz. 76.

item *staat* door een meerderheid van de proefpersonen negatief gewaardeerd. Dit begrip is voor vele kinderen wellicht de belichaming van allerlei negatieve aspecten van het politieke samenlevingsverband.

De groep *politieke mechanismen en instellingen* omvat woorden als *verkiezingen, politieke partij, parlement, wet, burgemeester, administratie*. Globaal genomen is dit soort woordenschat goed gekend, merkelijk beter door de Vlaamse dan door de Franse kinderen. De waarderingscijfers zijn bij de Vlaamse scholieren heel wat negatiever dan bij de Franse. Enkele voorbeelden : de waarderingsindex voor *parlement* is 83 bij de Vlamingen, tegenover 51 bij de Fransen, voor *verkiezingen* : 81 vs. 35, voor *wet* : 51 vs. 24, voor *minister* : 73 vs. 45. *Democratie* krijgt bij beide populaties een waarderingsindex van 50. Dit wil dus zeggen dat de helft van de kinderen, die een mening uitdrukken, een ongunstig oordeel geeft. Algemeen genomen lopen de scholieren niet erg hoog op met al wat tot het eng-politieke, tot de concrete uitvoering van de parlementaire democratie behoort. En daarbij moeten zowel politieke instellingen en mechanismen als dito rollen en figuren het ontgelden. Alleen *burgemeester* wordt door een meerderheid (60 %) positief gewaardeerd. Waarschijnlijk hebben veel kinderen een geïdealiseerde, minder strictpolitieke voorstelling van de burgemeesterfiguur. Het item *verkiezingen* is ook opgenomen in de vrije-associatielijst. Daar verwijzen de kinderen vooral naar de concrete realiteit van de politieke verkiezingen. Er is weinig of geen sprake van een abstracte benadering van het verkiezingsfenomeen, als een essentieel mechanisme in een democratische samenlevingsvorm.

Van de groep *partijvocabularium* (tabel III) zijn een aantal woorden duidelijk minder ruim bekend. De waarderingscijfers zijn uitermate negatief georiënteerd. Op basis van de kennis- en waarderingsindices van de items in verband met politieke mechanismen en instellingen en politieke partijen stelt Percheron een aantal hypothesen voorop : kinderen kennen beter en waarderen positiever rollen dan structuren. Ze kennen beter maar waarderen negatiever personen dan de functies die deze personen vervullen (4). Op basis van de cijfers uit ons onderzoek kunnen wij stellen dat de Vlaamse scholieren de politici evenmin appreciëren als de Franse, maar dat ze de functies en instellingen significant negatiever beoordelen, wat kan duiden op een grotere vijandigheid ten opzichte van het politiek systeem in zijn geheel.

Een andere bevinding van Percheron moeten we wel overnemen, namelijk waar ze de toepasbaarheid van het socialisatiemodel, zoals dat onder meer door Easton en Dennis voorgesteld is, op de Franse situatie in twijfel trekt. De essentiële hypothese van dat model wil immers dat de kinderen

(4) PERCHERON A., *op. cit.*, blz. 75-76.

het politiek systeem aanvaarden doorheen het ontwikkelen van affectieve banden met bepaalde autoriteitsfiguren (president, burgemeester). De Franse scholieren contesteren altijd meer de politici dan de functies die deze bekleden. De Vlaamse kinderen beoordelen beide negatief. De hypothese van de Amerikanen blijft dus voor geen van de twee groepen overreind (5).

Bemerk nog de negatieve waarderingscijfers voor de ideologieën : 80 voor *socialisme*, 90 voor *communisme*, terwijl *kapitalisme* het met 73 beter doet, zoals trouwens de politieke partijen, CVP met 69 en *Volksunie* met 72. Men kan opwerpen dat kinderen rond twaalf jaar moeilijk de exacte inhoud van ideologieën kunnen kennen. Daartegenover staat echter dat ook in de wereld der volwassenen subjectieve, intuïtieve houdingen een grote rol spelen. Het zou dus onwijs zijn dergelijke houdingen bij kinderen als irrelevant af te wimpelen.

Uit de vrije associaties die naast *links* en *rechts* opgeschreven worden (tabel IV) blijkt dat slechts 30 % van de kinderen deze begrippen met

TABEL IV

Vrije associaties bij links en rechts, eerste of tweede antwoord, in percentages

Antwoordcategorieën	Links %	Rechts %
Politieke groepering	4	6
Gunstig oordeel	1	2
Ongunstig oordeel, terrorisme	7	5
Divers politiek	20	16
Divers niet-politiek	62	65
Geen antwoord	33	31

De percentages bij de antwoordcategorieën slaan op het aantal proefpersonen dat op de eerste of tweede associatieplaats een bepaald antwoord gegeven heeft. Het totaal van de percentages overtreft 100 omdat sommige kinderen in twee antwoordcategorieën voorkomen.

iets politieks in verband brengen. Deze associaties blijven dan meestal nog zeer vaag. In het onderzoek van Percheron geven een 50 % van de scholieren een politiek relevante associatie aan *la gauche* en *la droite* (6). De verklaring voor dat hogere percentage ligt zonder twijfel in het feit dat in Frankrijk de termen *la gauche* en *la droite* veel meer tot het courante politieke taalgebruik behoren dan *links* en *rechts* in België. Het is voor ons dan ook onmogelijk de scholieren ideologisch op te splitsen volgens hun antwoord op *links* en *rechts* in de woordenschatlijst, zoals Percheron dat doet (7). De Vlaamse kinderen definiëren zichzelf weinig

(5) *Ibid.*, blz. 75-76.

(6) *Ibid.*, blz. 105-106.

(7) *Ibid.*, blz. 99 e.v.

of niet als behorende tot politiek-links of -rechts, in tegenstelling tot de Franse.

Het *vocabulary van de sociale strijd* is goed gekend, maar ook hier zijn grote percentages negatieve oordelen terug te vinden. Zo lopen de Vlaamse noch de Franse kinderen hoog op met *staking, betoging, revolutie*. Het woordje *vakbond* kennen de Vlaamse scholieren beter dan de Franse, maar ze beoordelen het ook heel wat ongunstiger.

Tot de groep *buitenlandvocabulary* behoren woorden als *vreemdeling, Amerikaan, Rus, vrede, atoombom, kolonie, Westen*. Deze items zijn zeer goed gekend. Op het vlak van de waardering zijn er enkele opvallende verschillen te noteren tussen de antwoorden van de Franse en de Vlaamse kinderen. De woorden *Rus, vreemdeling* en *Afrika* worden immers merkkelijk ongunstiger gewaardeerd door de jonge Vlamingen. *Vreemdeling* is duidelijk een « lastig » woord. Bij de afname van de test vroegen de leerlingen dikwijls naar de exacte betekenis van dit item. Het bleek dan dat zij twee onderscheiden definities van *vreemdeling* in hun hoofd hadden : enerzijds de vreemdeling-in-België, namelijk de gastarbeider, anderzijds de buitenlander, de vreemdeling-in-zijn-eigen-land. Het was klaar dat hun waardering anders zou zijn bij ieder van beide definities. Teleurgesteld over het feit dat de proefleider hen niet ter hulp kwam, kruisten de meesten *ik hou er niet van* aan. Uit de andere waarderingsindices blijkt ten overvloede de — althans verbale — vredelievendheid van de onderzoeksbevolking.

De resultaten voor het *taalstrijdvocabulary (Vlaanderen, Wallonië, Vlaamse Beweging, Volksunie)* tonen dat de kinderen voorstander zijn van de Vlaamse gedachte. Herinneren we er echter aan dat *België*, met een waarderingsindex 12, helemaal niet afgeschreven wordt. De vijandigheid ten opzichte van de politieke partijen weegt sterker door dan de liefde voor al wat Vlaams is, getuige de negatieve waardering voor *Volksunie* (waarderingsindex 72).

II. Kennis en houding als structurelementen.

Bij het berekenen van de kennis- en waarderingsindex wordt de populatie als een homogeen geheel beschouwd. Belangrijk is echter de onderzoeksbevolking te differentiëren, de verschillen in kennis en houdingen tussen de diverse groepen kinderen op te sporen. Daartoe worden een aantal schalen geconstrueerd, namelijk één kennisschaal, de « politisatieschaal », en drie houdingsschalen, de « democratieschaal », de « schaal vijandigheid ten opzichte van het politiek personeel » en de « progressiviteitschaal ». De eerste drie schalen zijn een navolging van Percheron. De laatste komt in de plaats van de links/rechts-schalen van deze auteur,

die wij wegens de gebrekkige kennis van de ideologische links/rechts opsplitsing bij de Vlaamse kinderen niet kunnen overnemen.

De politisatieschaal bevat twaalf items op het regimeniveau, namelijk en in afnemende mate van bekendheid : *minister, staat, parlement, politieke partij, volksvertegenwoordiger, CVP, overheid, politicus, democratie, senator, dictatuur* en *socialisme*. Iedere proefpersoon krijgt een score, overeenkomende met het aantal woordjes van de schaal dat hem

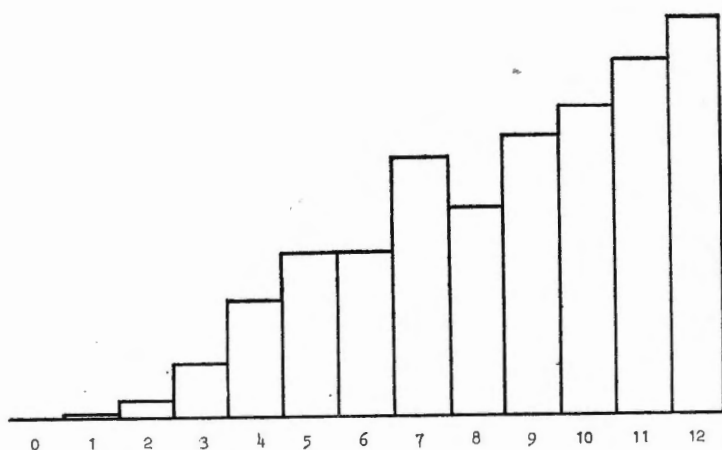

FIG. 1. — Grafische voorstelling van de relatieve frequentieverdeling van de totale populatie over de diverse scores voor de politisatieschaal.

of haar bekend is, anders gezegd, waar hij of zij *ik hou ervan* of *ik hou er niet van* bij aangekruist heeft. Figuur 1 laat zien hoe de populatie verdeeld is over de diverse scores. Voor het verder onderzoek verdelen we de populatie in drie kwantitatief ongeveer gelijke groepen. De groep die het minste politieke woorden kent noemen we POL-, zij behaalden de scores 0 tot 7. De groep die de scores 8 tot 10 behaalde, noemen we POL=. De rest, POL+, kreeg 11 of 12 toegewezen.

Met de democratieschaal trachten we de houding van de proefpersonen tegenover een aantal fundamentele processen en instellingen van een democratisch politiek systeem doorheen een score te veruitwendigen. Deze schaal bestaat uit vijf items (*politieke partij, parlement, verkiezingen, stemmen, democratie*). De scholieren krijgen ieder een score, gaande van 0 tot 5, naargelang van het aantal van deze woorden, waarbij ze *ik hou ervan* aankruisen. Figuur 2 toont de relatieve frequentieverdeling van de onderzoeksbevolking over de diverse scores. Bemerkt dat 43 % van de proefpersonen van geen enkel van de vijf fundamenteel democratische principes houdt ! Men moet er wel rekening mee houden dat wie

één of meerdere woorden van de schaal niet kent, er ook geen positief oordeel kan over uitspreken. Een lage score kan dus wijzen op een gebrekkige kennis. Daarenboven percipiëren de kinderen de schaalitems waarschijnlijk in hun concrete Belgische context en niet in een abstracte

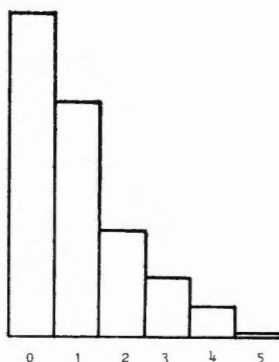

FIG. 2. — Grafische voorstelling van de relatieve frequentieverdeling van de totale populatie over de diverse scores voor de democratieschaal.

politieke theorie. Wanneer de scholieren dus weinig aanhankelijkheid betonen ten opzichte van het democratisch regime op-zijn-Belgisch, kan men daaruit niet besluiten dat zij een autoritaire maatschappijordening zouden wensen. De 43 % die score 0 halen noemen we DEM-, diegene die score 1 halen zijn DEM=, zij die de scores 2, 3, 4 of 5 toegewezen krijgen zijn DEM+. Percheron stelt de hypothese voorop dat er een positief, recht evenredig verband moet bestaan tussen de scores voor de politisatieschaal en die voor de democratieschaal. Zij ziet dit door haar cijfers bevestigd (8). De cijfers voor de Vlaamse kinderen neigen in dezelfde richting, maar zijn toch niet zo overtuigend (tabel V). Van de groep POL— behoren meer kinderen tot DEM— dan in de totale onder-

TABEL V

Onderverdeling van de politisatiegroepen naar democratiescore

Politisatiegroep	DEM — %	DEM = %	DEM + %
POL +	54	29	17
POL =	42	28	30
POL —	31	35	34
Totale populatie	43	31	27

(8) *Ibid.*, blz. 84-86.

zoeksbevolking (54 % tegenover 43 %). Van die groep behoren er minder tot DEM+ dan gemiddeld (17 tegen 27 %). Van de groep POL+ behoren meer scholieren tot DEM+ dan gemiddeld (34 tegen 27 %) en minder tot DEM— (31 tegen 43 %). De premisse van Percheron dat «... *un degré élevé de socialisation et de politisation va de pair avec une forte acceptation des mécanismes fondamentaux du régime* » (9) kunnen we dus niet ongenueanceerd overnemen. De Vlaamse scholieren met een behoorlijk kennisniveau zijn veel minder dan hun Franse collega's gehecht aan het democratisch regime.

Waar met de democratieschaal naar de houding van de kinderen ten overstaan van de fundamenteen van een democratisch systeem gepeild

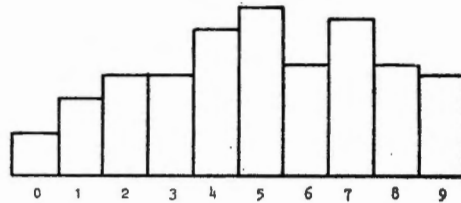

FIG. 3. — Grafische voorstelling van de relatieve frequentieverdeling van de totale populatie over de diverse scores van de schaal vijandigheid tegenover het politiek personeel.

wordt, dalen we met de schaal vijandigheid ten opzichte van het politiek personeel af van dat abstracte niveau naar de meer « zichtbare » politieke rollen en figuren. Volgende items zijn in deze schaal opgenomen : *burgemeester, gemeenteraadslid, senator, volksvertegenwoordiger, Van Miert, politicus, Tindemans, Martens, minister*. De proefpersonen krijgen een score van 0 tot 9 naargelang van het aantal items waarnaast ze *ik hou er niet van* aankruisen. Figuur 3 toont de relatieve frequentieverdeling van de totale populatie over de diverse scores. Weerom vormen we drie groepen. VPP— (score 0 tot 3,29 % van de populatie), VPP= (score 4 tot 6,38 %) en VPP+ (score 7 tot 9,33 %). Bij een vergelijking tussen de POL - en de VPP -scores blijkt dat de meest gepolitiseerde kinderen ook het meest vijandig staan ten opzichte van het politiek personeel. Afkeuring van het democratisch regime brengt tevens afwijzing van de politici met zich mee. Democratisch geneigde scholieren zijn wat minder vijandig tegenover het politiek personeel.

Om enige aanduiding van de ideologische samenstelling van de jeugdige populatie te verkrijgen, hebben wij een progressiviteitsschaal gecon-

(9) *Ibid.*, blz. 86.

strueerd. Gezien de jonge leeftijd van de proefpersonen is dit uiteraard een delicate aangelegenheid. De resultaten moeten dan ook omzichtig en met zin voor nuance benaderd worden. De schaal bevat volgende items : *revolutie, betoging, democratie, discussie, hervorming, ontwapening, autoritair, kapitalisme, machtig en leger*. Om een punt te scoren moet naast de eerste zes *ik hou ervan* aangekruist worden, naast de laatste vier *ik hou er niet van*. In figuur 4 kan men de relatieve frequentieverdeling over de diverse scores terugvinden. 32 % van de onderzoeksbevolking haalde score 0,1 of 2. Deze groep noemen we PRO—. 38 % haalde 3 of 4. Dit is PRO=. De groep PRO+ (30 %) bevat de scholieren die score 5 tot 10 behalen. De progressiviteitsschaal is een « moeilijke schaal ».

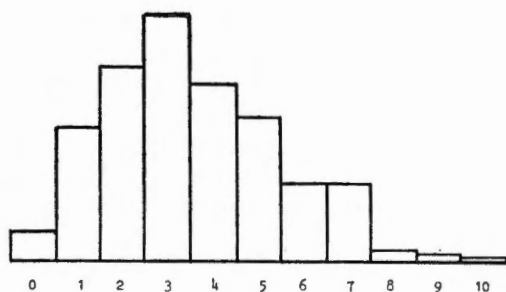

FIG. 4. — Grafische voorstelling van de relatieve frequentieverdeling van de totale populatie over de diverse scores voor de progressiviteitsschaal.

Een aantal items ervan zijn immers niet zo goed gekend (*hervorming* 28 %, *democratie* 38 %, *kapitalisme* 45 %, *autoritair* 76 % *ik ken het niet*, de andere woorden minder dan 16 %). Het ligt dan ook voor de hand dat vooral van de hoger gepolitiseerde kinderen er veel tot PRO+ behoren. Het is dus belangrijk voor ogen te houden dat behoren tot PRO+ een houding weerspiegelt, maar dat er niet toe behoren zowel een houding als een gebrek aan kennis kan veruitwendigen. Van de kinderen die laag scoren op de democratieschaal (DEM—) behoren er meer dan gemiddeld en veel meer dan van die van DEM+ tot PRO—. Voor PRO+ is de volgorde net omgekeerd. Wanneer we het perspectief omdraaien (tabel VI) merken we dat zelfs van de hoog progressieve kinderen 64 % zeer weinig aanhankelijkheid (score 0 of 1) tegenover het democratisch regime betuigt. Dit bevestigt onze hypothese dat de kinderen zich vooral afzetten tegen de concrete uitwerking van een democratisch politiek systeem, zoals ze die in België kunnen waarnemen. Uit de schaalgegevens hebben we een recht evenredige relatie tussen de mate van progressiviteit en de mate van vijandigheid ten opzichte van het politiek personeel kunnen afleiden.

TABEL VI

Onderverdeling van de progressiviteitsgroepen naar democratiescore

Progressiviteitsgroep	DEM — %	DEM = %	DEM + %
PRO —	54	32	14
PRO =	44	27	30
PRO +	30	34	36
Totale populatie	43	31	27

Om het beeld wat scherper af te stellen hebben we de meest extreme scores wat nader geanalyseerd (tabel VII). Van de 64 kinderen die score 12 op de politisatieschaal halen en die dus alle items kennen, is 66 % zeer vijandig ten opzichte van de politici en 61 % eerder progressief.

TABEL VII

Onderverdeling van de POL ++ groep (score 12, 64 proefpersonen),
de DEM ++ groep (score 4 of 5, 15 proefpersonen)
en de PRO ++ groep (score 7, 8, 9 of 10, 34 proefpersonen)
naar de andere schalen, in percentages

	POL			DEM			VPP			PRO		
	—	=	+	—	=	+	—	=	+	—	=	+
POL ++				30	38	33	11	23	66	9	30	61
DEM ++	13	33	53				53	40	7	7	60	33
PRO ++	6	21	74	12	29	59	29	36	33			
Totale populatie	34	32	34	43	31	27	29	38	33	32	38	30

Toch behoort slechts 33 % van hen tot DEM+. Van de 15 leerlingen die score 4 of 5 halen op de democratieschaal, is maar 7 % zeer vijandig ten overstaan van het politiek personeel. Hen vinden we vooral terug bij de middelmatig progressieven. Het blijkt steeds duidelijker dat de kinderen, zelfs diegene die veel politieke woorden kennen, het democratisch regime en de politici die het verpersoonlijken over één kam scheren en gezamenlijk verwerpen. De weinigen die wel hun aanhang ten opzichte van het democratisch regime betuigen, staan gunstiger tegenover de politici. Toch moet enige nuance aangebracht worden wanneer we de cijfers voor de 34 meest progressieve kinderen (score 7 tot 10) in ogenschouw nemen. Zij zijn — uiteraard — zeer gepolitiseerd, voor het merendeel afwijzend tegenover politici, maar — wat belangrijker is — voor 59 % behoren ze tot DEM+. Deze « bovenlaag » van zeer gepolitiseerde en progressieve kinderen maakt wel een onderscheid tussen de politici — die ze afkeuren — en het democratisch regime — waar ze toch al ietwat positiever tegenover staan.

III. Kennis en waardering naar sociografische variabelen.

Annick Percheron stelt dat voor de fenomenen van politieke socialisatie 12 jaar een scharnierleeftijd is. Zowel in haar onderzoek als in andere socialisatieenquêtes wordt opgemerkt dat kinderen vanaf die leeftijd het verschijnsel politiek fundamenteel anders benaderen (10). Om dit te onderzoeken verdeelt Percheron haar populatie in drie leeftijdsgroepen: 10-11 jaar, 12-13 jaar, 14 jaar en ouder. Zij wil dan aantonen dat het verschil in politieke kennis en houdingen belangrijker is tussen de eerste twee groepen dan tussen de laatste twee. Omdat wij ons tot het secundair onderwijs beperkt hebben, bevat onze populatie geen kinderen van minder dan 12 jaar. Daardoor kunnen wij spijtig genoeg de theorie van de scharnierleeftijd niet verifiëren. We hebben wel de evolutie in politieke kennis en houdingen tussen de leerlingen van het eerste en van het tweede jaar secundair onderwijs onderzocht. Op die manier wordt, op rudimentaire wijze, zowel de factor leeftijd als de factor intellectuele ontwikkeling ingebouwd.

Dubbel zoveel leerlingen uit het tweede jaar dan uit het eerste jaar zijn hoog gepolitiseerd (POL+). De tweedejaars kunnen ook significant meer vrije associaties geven. De kennis van het politieke evolueert duidelijk snel rond de leeftijd, waartoe de proefpersonen behoren. Wanneer we aanvaarden dat, tegelijk met het opdoen van kennis, bepaalde houdingen ten opzichte van het nieuw geleerde aangenomen worden, wijst dit op het cruciaal belang van de studie van de politieke socialisatie bij deze leeftijdsgroep. Het ongunstig oordeel over het strict-politieke (partij, politiek personeel) neemt in sterkte toe bij de tweedejaars. De fundamenteel democratische begrippen doen het wat beter bij de oudere kinderen. Het verschil is belangrijk voor het item *democratie*: waarderingsindex 60 voor de eerstejaars, 42 voor de tweedejaars. Ook de actiemiddelen van de sociale strijd worden wat positiever gewaardeerd bij de leerlingen van het tweede jaar. Voor *vakbond* is er zelfs een evolutie van waarderingsindex 84 naar 66. Uit de scores voor de progressiviteitschaal blijkt dat de oudere kinderen progressiever ingesteld zijn. Voor een deel moet dit echter verklaard worden door hun betere kennis.

Bij het analyseren van de cijfers, opgesplitst per school, merken we een groot verschil in kennis van het politiek vocabularium tussen het college en het atheneum enerzijds en de handelsschool anderzijds. Van deze laatste groep behoort slechts 11 % tot POL+, van de twee andere groepen ongeveer 40 %. Ook op het vlak van de houdingen tegenover het politiek systeem zijn er geen significante en consistente verschillen

(10) *Ibid.*, blz. 168.

tussen het college en het atheneum, wel tussen deze twee en de handelschool. De scholieren van deze laatste instelling zijn weinig democratisch ingesteld (waarderingsindex 88 voor *democratie* tegenover ongeveer 40 bij de andere scholieren !) en weinig progressief. Deze houdingen worden echter voor een aanzienlijk deel door gebrek aan kennis verklaard. De afwijzing van het Belgisch politiek regime is echter ongeveer even sterk bij de drie schoolgroepen.

Ten overvloede blijkt het belang van de intellectuele ontwikkeling voor de politieke socialisatie. Zo maken we de veronderstelling dat de 25 leerlingen van het tweede jaar, latijnse afdeling, van het college gemiddeld de hoogste intelligentie bezitten, vergeleken bij andere mogelijke secties uit de onderzoeksbevolking. In het atheneum is de groep leerlingen van het tweede jaar, die zedenleer volgen — lessen waarin veel over politiek gesproken wordt — politiek het meest ontwikkeld ($N = 40$). In tabel VIII vergelijken we de onderverdeling van deze twee soorten leerlingen naar schaalgroepen met de onderverdeling voor de totale populatie.

TABEL VIII

Onderverdeling naar schaalgroepen van de sectie leerlingen « college, tweede jaar, latijnse afdeling » en « atheneum, tweede jaar, zedenleer », in vergelijking met de onderverdeling voor de totale populatie

School	POL			DEM			VPP			PRO		
	—	=	+	—	=	+	—	=	+	—	=	+
College, 2 ^e jaar, latijn . . .	8	20	72	20	44	36	16	40	44	12	28	60
Atheneum, 2 ^e jaar, zedenleer	5	25	63	33	40	28	15	18	68	10	40	50
Totale populatie	34	34	32	43	31	27	29	38	34	32	38	30

We merken hoe de hoge politisatie samenhangt met een hogere progressiviteit en met een grote vijandigheid ten opzichte van het politiek personeel. Het democratisch regime krijgt ook bij deze kinderen bitter weinig steun. Opmerkelijk én onverwacht is dat de politisatiegraad bij de tweedejaars van de handelschool niet stijgt ten opzichte van die van de eerstejaars. Op het vlak van de houding is er alleen verschil in progressiviteit : deze is hoger bij de tweedejaars.

De verschillen in politieke socialisatie bij jongens en bij meisjes kunnen in dit onderzoek niet objectief nagegaan worden. Daarvoor is de onderzoeksbevolking niet evenwichtig genoeg samengesteld. Een groot deel van de meisjes loopt immers school in het handelsinstituut. In het college zitten alleen jongens. Door het verschil in intelligentie zouden we een scheefgetrokken beeld krijgen. Een vergelijking tussen de jongens en de meisjes van het atheneum levert weinig significante verschillen op.

Percheron komt trouwens in haar studie tot dezelfde bevinding. Zij stelt de hypothese voorop dat het onderscheid tussen mannen en vrouwen pas op latere leeftijd merkbaar wordt (11).

Wij hebben de onderzoeksbevolking opgesplitst in vijf sociale klassen. Uiteraard wordt de maatschappelijke werkelijkheid daarmee erg gesimplificeerd. Om het effect van het sociaal milieu op de politieke socialisatie te kunnen beoordelen zouden daarenboven alle andere factoren constant moeten gehouden worden. Binnen het bestek van dit beperkt onderzoek is dat niet mogelijk. Volgende gegevens kunnen dan ook alleen maar dienstig zijn om enkele zeer algemene indicaties bloot te leggen, die, in afwachting van diepgaander onderzoek, met het nodige voorbehoud moeten behandeld worden.

Wat de politisatiegraad betreft, zijn bij de kinderen uit een middenkadergezin het meest hoog gepolitiseerd te vinden (54 %), bij de arbeiderskinderen het minst (21 %) (tabel IX). Wanneer we een vergelijking maken met de cijfers van Percheron, ontdekken we een zeer belangrijk verschil. Zij vindt het grootste percentage POL+ bij de arbeiderskinderen, namelijk 69 %. Op de tweede plaats komen de kinderen van middenkader (54 %). Percheron wijdt het verschijnsel van de hoge politisatie bij arbeiderskinderen aan het feit dat deze in een politiek actief milieu verkeren, vooral op een ogenblik dat een rechts regime aan de macht is (12).

TABEL IX
Onderverdeling van de sociale klassen naar schaalgroepen

Sociale klasse	POL			DEM			VPP			PRO		
	-	=	+	-	=	+	-	=	+	-	=	+
Handelaars, ambachtslui	28	48	25	37	31	32	38	32	29	40	34	26
Hoger kader, vrij beroep	39	26	34	42	34	24	37	32	32	18	47	34
Middenkader	19	26	54	21	40	40	29	35	35	22	31	47
Bedienden	30	35	34	44	30	25	21	39	40	28	43	29
Arbeiders	45	33	21	62	23	14	26	43	31	39	40	21
Totale populatie	34	34	32	43	31	27	29	38	34	32	38	30

Men moet er echter rekening mee houden dat meer dan de helft van de arbeiderskinderen in dit onderzoek in de handelsschool les volgen, en dus twee handicaps cumuleren, namelijk lagere sociale herkomst en lager intellectueel niveau. Van deze groep behoort dan ook slechts 11 % tot POL+. De andere arbeiderskinderen zijn voor 33 % vertegenwoordigd in POL+. Toch blijft dit laatste percentage merkkelijk lager dan dat

(11) *Ibid.*, blz. 213-222.

(12) *Ibid.*, blz. 226 en 229.

voor de kinderen van middenkadergezinnen en zeer ver onder het percentage dat Percheron opgeeft voor de Franse arbeiderskinderen. Men moet zich de vraag stellen of de arbeiderskinderen, zowel in het Franse als in het Vlaamse onderzoek, representatief zijn voor hun sociale klasse.

De kinderen van middenkader, ambtenaren en leraars staan wat minder ongunstig tegenover de democratische instellingen. Ten opzichte van politici en partijpolitiek blijven zij evenwel afwijzend reageren. De arbeiderskinderen zijn erg vijandig ten opzichte van democratisch regime, partijpolitiek en politici, en weinig progressief. Belangrijk is dat zij zelfs voor de vakbond en voor de actiemiddelen van de sociale strijd weinig waardering kunnen opbrengen. Het probleem van de invloed van een lagere kennis op de scores voor de houdingschalen hebben we trachten op te lossen door de hoog gepolitiseerde kinderen van iedere sociale klasse te vergelijken. Dan worden de klasseverschillen gemilderd, maar de arbeiderskinderen blijven erg negatief tegenover de fundamenteën van de Belgische democratie.

Besluit.

Het onderzoek naar de politieke socialisatie van 372 Vlaamse schoolkinderen heeft tot twee belangrijke conclusies geleid, die tegelijkertijd opmerkelijke verschilpunten met de bevindingen van Percheron uitmaken. Vooreerst geniet het Belgisch politiek regime, en tegelijk ook de democratische grondvesten ervan, maar zeer weinig steun, zelfs bij politiek ontwikkelde kinderen. De Franse kinderen die veel over politiek weten beoordelen de basisprincipes van de politieke democratie veel gunstiger dan hun Vlaamse collega's. De vijandigheid ten opzichte van de enge partijpolitiek en tegenover de politici is bij Franse én Vlaamse kinderen erg groot. Maar vele Franse scholieren weten een onderscheid te maken tussen democratisch regime en concrete toepassing ervan, en dikwijls houden ze van het ene maar verwerpen ze het andere. De grote meerderheid van de Vlaamse kinderen maakt dat onderscheid duidelijk niet, en verwerpt alles. We hebben alleen bij een kleine bovenlaag van zeer gepolitiseerde én progressieve scholieren een meer positieve houding ten opzichte van het democratisch regime kunnen ontdekken. Het tweede belangrijke verschil met de resultaten van Percheron ligt bij de politieke kennis en houdingen van de arbeiderskinderen. Bij Percheron is deze groep het meest gepolitiseerd, bij ons veruit het minst.

Tot slot willen we even wijzen op enkele beperkingen van dit socialisatieonderzoek. Vooreerst is het aantal proefpersonen te beperkt. 372 kinderen is een respectabel cijfer, maar wanneer we deze populatie naar sociografische factoren opsplitsen om zo homogeen mogelijke groepen te

vormen, valt dat getal snel tot enkele eenheden terug. De samenstelling van de steekproef is onvoldoende representatief. Een belangrijk probleem dat in deze studie niet opgelost wordt, is hoe verzuiling in het socialisatie-onderzoek te integreren. In landen waar men zich tot slechts twee politieke stromingen kan beperken, zoals de Verenigde Staten of Frankrijk, is de politieke affiliatie van de kinderen gemakkelijker te herkennen dan in breed-spectrum politieke samenlevingen. In België zou ieder socialisatie-onderzoek de vraag naar de invloed van de verzuiling op de politieke identiteit van kinderen moeten opwerpen. Waar Percheron zeer veel aandacht schenkt aan de ideologische opsplitsing van haar populatie langs de links/rechts lijn, hebben wij ons noodgedwongen moeten beperken tot een opdeling naargelang van de mate van progressiviteit, gemeten met een uiteraard onvolmaakte schaal. Via het laten beoordelen van een honderdtal geïsoleerde woorden kan men geen rijk geschakeerd beeld van de politieke identiteit van het kind bekomen. Daarvoor zouden veel meer begrippen aangeboden moeten worden en met name zou men ook het dagelijkse leven van het kind moeten evoceren. Het is immers belangrijk om weten hoe de kinderen hun eigen leefwereld beoordelen om hun politieke voorstellingen te kunnen duiden.

Summary : A survey on political knowledge and attitudes of belgian children.

Our research on political socialisation of children in Belgium between 12 and 14 years old (sample size : 372) by the technique of Annick Percheron, reveals a great deal of hostility towards the political system. The children were asked to judge of a number of political words. They dislike politicians, the political regime and even the basic democratic principles and institutions. Most children do not make any difference between political theory, but they react even more negatively towards politicians and are also less conservative. The difference in political knowledge and attitudes between boys and girls seems negligible. Children, who belong to the upper middle class, have the best political knowledge, working class children the worst. The latter show great aversion towards the political system, and also towards trade-unions and social action. In general they react in a conservative way.

